

EL TEMPLE DE LA REPARACIÓ DE TORTOSA. NOTÍCIES DE LA SEVA CONSTRUCCIÓ

JORDI MARCH BARBERÀ

EL TEMPLE DE LA REPARACIÓ DE TORTOSA. NOTÍCIES DE LA SEVA CONSTRUCCIÓ

Jordi MARCH BARBERÀ

GRACMON. Universitat de Barcelona

Una de les construccions que identifiquen el conjunt del nucli antic de Tortosa i que ajuden a donar-li caràcter, especialment si mirem la ciutat des del castell de la Suda o des del Sitjar, és el temple de la Reparació. Obra de l'arquitecte diocesà Joan Abril i Guanyabens; destaca per la seva coberta, amb la característica combinació de l'estructura metàl·lica amb la ceràmica policroma.

El 1850 l'espai que ocupava l'església de l'antic convent dels mercedaris entre els carrers de la Mercè i del Vall havia estat transformat en el teatre de la Santa Creu. El bisbe Aznar el comprà a l'Estat el 1879 per retornar-li un ús religiós i el cedí a l'Acadèmia de la Joventut Catòlica. Però 15 anys després quedà en desús pel seu mal estat de conservació, i s'enderrocà el sostre i part dels murs. El 21 de juny de 1900 Manel Domingo i Sol¹ demanà al bisbe Rocamora la cessió de l'antiga església, el qual li'n feu donació gratuïta el 20 de novembre.

Mossèn Sol havia pensat construir-hi un temple expiatori integrat a la que havia de ser la Xarxa de Temples de Reparació Universal. De fet, el fundador de la Germandat d'Operaris Diocesans explica que la idea feia tres anys que la tenia formulada, però que s'havia retardat a causa de desavinences amb destacats membres de la Germandat. Ja uns mesos abans de fer la petició al bisbe estava treballant en el projecte, com explica en una de les seves cartes del mes de març “más tiempo que me absorbe el plano de la futura capilla de Reparación”².

Hem localitzat els llibres de comptabilitat del Temple de la Reparació que ens permeten fer un seguiment dels treballs de construcció de l'edifici i les posteriors intervencions de reforma o decoració³. L'estudi d'aquesta documentació,

1 Manuel Domingo i Sol (Tortosa 1836-1909). Ordenat sacerdot el 1860. El 1879 fundà el col·legi de Sant Josep per a les vocacions eclesiàstiques, i el 1883 la Germandat dels Operaris Diocesans. El 1892 el Pontífic Col·legi Espanyol de Roma.

2 Escritos II, vol. 13, doc. 44. Carta a Juan Bautista Calatayud. 22 de març de 1900.

3 Llibres de comptabilitat del temple de la Reparació conservats a l'arxiu de la Comunitat de Sant Josep de Tortosa.

juntament amb el de l'hemeroteca contemporània i el de l'epistolari de mossèn Sol⁴, ens donen interessants notícies sobre l'edifici i ens ajuden a conèixer millor el poc documentat món dels oficis relacionats amb la construcció i les arts decoratives a la Tortosa d'inicis del segle XX.

Joan Abril, en un article que publicà en motiu de la inauguració del temple⁵, explicà part del programa simbòlic que hi havia darrere el projecte: l'església havia de tenir una única capella amb un sol altar, dedicada a l'adoració del Santíssim, que es va concebre com si fos un tron i el seu saló de l'homenatge.

Observant la planta de l'edifici, es veu com les zones on se situen el presbiteri i la sagristia, per una banda, i el cor i els atris, per l'altra, serveixen per salvar les irregularitats del solar i deixar, al centre, el gran espai de planta quadrada que ocupa la capella. A la façana principal s'obrien dues portes per permetre un trànsit ordenat de fidels, diferenciant-ne l'entrada i la sortida, per evitar possibles distraccions. Sobre els dos atris es disposa el cor que es relaciona amb l'església per mitjà d'una llotja. Centrat a la capçalera s'obre l'arc del presbiteri, on hi ha l'únic altar de la capella, i a banda i banda s'obrien dos portes, que donen accés a la sagristia i a l'escala que, per baix del presbiteri, condueix a la cripta.

La cripta està situada sota la capella i n'ocupa tota la planta, amb quatre columnes centrals que suporten la coberta amb voltes d'aresta, seguint el model de les sales capitulars medievals. També, però, recorda la solució adoptada per Elies Rogent al vestíbul de l'edifici de la Universitat de Barcelona, aquell molt més gran i complex en les seves solucions, que es construïa just quan Abril estudiava la carrera; ell mateix diu que l'edifici és “de gusto o estilo gótico románico catalán, en el que se transparenta la influencia del eclecticismo moderno”⁶. Un element d'aquest espai que l'arquitecte destaca és el disseny dels capitells, deia que “se separan por completo de las formas empleadas en

4 Les cartes de mossèn Sol es conserven a l'arxiu de la Casa General de la Germandat de Sacerdots Operaris Diocesans, a Roma. Quan les citem a l'article prescindim d'indicar el centre d'arxiu i seguim el sistema d'identificació dels documents usat per aquest.

5 Abril i Guanyabens, Joan. “El nuevo templo”, a *Correo interior Josefino*. Any VIII, núm. 83, gener de 1904.

6 Ídem.

todos los estilos arquitectónicos, puesto que forman parte de los cuatro salmeres de los arcos que sobre ellos se apoyan, desapareciendo por completo el ábaco y solo un simple collerino es el que los separa del fuste”⁷. A banda de la volumetria de les peces, sembla evident que els capitells van quedar inacabats, simplement buixardats, sense ser esculpits.

Segons un article publicat en motiu de la inauguració del temple, la cripta estava destinada a celebracions eucarístiques i confessions, mentre que l'església superior es reservava per a l'adoració del Santíssim⁸.

Alguns elements de l'edifici tenen un component simbòlic, com les tres finestres de la façana principal, al·lusives a la Trinitat, o les cinc de l'absis relatives a les cinc llagues de Jesús⁹. Els quatre sants representats a les escultures cantoneres foren escollits per tenir un lligam amb el tema eucarístic, Sant Tomàs d'Aquino, Santa Clara i Sant Pasqual Bailón; o amb el del Sagrat Cor, Santa Margarida d'Alecoque¹⁰.

L'empresari contractista de l'obra fou Jacinto Fumadó, i l'arquitecte, com ja és sabut, Joan Abril i Guanyabens. L'estructura de ferro de la coberta, el llanter-nó o cimbori i el campanaret superior foren calculats i realitzats per l'empresa de l'arquitecte Joan Torras Guardiola, Torras Herrerias y Construcciones, que uns anys abans ja havia realitzat l'espectacular coberta del mercat municipal¹¹. La presència de Joan Torras és una constant en el conjunt de l'arquitectura catalana durant les primeres dècades del segle XX, col·laborà amb gran quantitat d'arquitectes, la major part dels quals havien estat alumnes seus a l'escola d'arquitectura de Barcelona. La seva participació a la Reparació queda documentada per l'anotació del pagament el 22 de juny de 1903 de 16.478,48 pessetes “En varias fechas se han enviado al Sr Torras de Barcelona importe del hierro de la cúpula etc”¹². Al Llibre Registre de Clients (o Llibre Vell)

7 Ídem.

8 *Diario de Tortosa*. 23 de novembre de 1903. Any XXI núm. 6645.

9 *La Veu de la Comarca*. 22 de novembre de 1903.

10 En el moment de la construcció de l'església era beata, fou canonitzada el 1920.

11 LÓPEZ DAUFÍ, A. El mercat municipal de Tortosa. *Història de les Terres de l'Ebre. Art i Cultura*, Tortosa, 2010, Vol. V, pàg. 297-299.

12 *Llibre de comptabilitat del temple de la Reparació*. Arxiu de la Comunitat de Sant Josep de Tortosa.

de Torras Herrerias y Construcciones SA, al grup “C7 (1901-1904)”, consta l’entrada “Cúpula para Tortosa”, que creiem que ha de correspondre a aquesta intervenció¹³. També en la correspondència de mossèn Sol hi trobem referències a aquesta participació, que tractarem més endavant.

La coberta de l’església està formada per la teulada a vuit vessants, que amaga la volta vuitavada sobre trompes interior, d’estructura mixta d’obra ceràmica i bigues de gelosia metàl·liques, el cimbori o llanternó octogonal amb la coberta policroma de teules d’escata i el campanar, cobert també amb ceràmica. El cimbori metàl·lic està construït amb vuit pilars de gelosia, formats per quatre perfils en L units per passamans i reblons, que formen les vuit cares del cimbori que es tanquen gairebé en la seva totalitat amb vidre; únicament trobem recobriment ceràmic¹⁴ a la part superior de cada una de les obertures per tancar l’espai que queda entre la cupuleta interior i la coberta ceràmica exterior. El campanar superior és format per perfils en L disposats en parelles i relligats entre si per tres nivells d’estreps. Al parallamps li falta la creu de ferro forjat i una esfera decorativa del mateix material que l’acompanyava. La petita coberta ceràmica del campanar, tot i conservar la ceràmica original amb decoració de marbrejat groc sobre blanc, està molt malmesa i ha perdut els elements de forja de ferro que la decoraven. També ha desaparegut la decoració de ferro forjat de formes vegetals que recobria la part superior del cos del campanar, de la qual avui en queden restes en forma de petits elements clavats amb reblons a l’estructura; igualment estan molt malmeses les fulles de forja situades al basament dels pilars del campanaret.

Vista del cimbori i campanar des de la coberta de l’església de la Reparació

13 FELIU, A.; VILANOVA, A.: *La Barcelona de ferro. A propòsit de Joan Torras Guardiola*. Museu d’Història de Barcelona. Institut de Cultura. Ajuntament de Barcelona, 2011. Pàg. 285. Malgrat aquesta anotació a la monografia no surt cap referència al temple de la Reparació.

14 S’hi troben models de ceràmica decorada produïts a Onda, alguns a la fàbrica La Campana.

EL PROCÉS CONSTRUCTIU

Estudiant la documentació podem reconstruir la cronologia de la construcció: el mes de març de 1901 deuria ser el moment en què el projecte anà agafant forma, el dia 2 mossèn Sol escriu “Estoy preocupado por el plano de la Merced, y no se si lograré de Abril acepte mis exigencias”, no serà l’únic moment en què la documentació deixarà entreveure certes discrepàncies entre ell i l’arquitecte¹⁵ i, quatre dies després, “con los proyectos de plano de la capilla central de reparación universal, que me desvela alguna noche, y me aixuga lo cervell”¹⁶. El dia 15 de març escriu a Juan Estruel “te espero para que empieces las cuentas de la futura capilla de Reparación, cuya primera piedra pienso poner, a escondidas y a las 5 de la mañana del día 1 de abril” (coincidint amb el dia del seu aniversari), “Mañana terminaremos el plano definitivo”¹⁷. “Voy a las 6 a las obras para ultimar el plano con Abril, Benet y otros sobre el terreno.”¹⁸ D’aquí es pot desprendre com Benet, a banda de ser el fuster, era una persona amb un paper destacat en l’obra, més endavant el trobem per exemple viatjant a Barcelona juntament amb altres persones per tancar temes relatiu a la decoració.

Com havia anunciat als seus col·laboradors, el dia 1 d’abril a la matinada mossèn Sol simbòlicament beneí i posà la primera pedra de l’edifici, i seguidament començaren les obres de neteja del solar. Mentre s’anaven definint els últims detalls de projecte, el dia 6 escriu al rector del Col·legi Espanyol a Roma, Benjamin Miñana, “Anteayer enseñé a nuestro señor obispo el plano de la futura iglesia de la Merced, que todavía no está ultimado en sus detalles, pues cada uno pone sus reparos”.¹⁹

El primer pagament al contractista Jacinto Fumadó fou el 13 d’abril de 1901, 375 pessetes i 25 cèntims, corresponents a la primera quinzena de treball.

15 L’1 de novembre de 1902 mossèn Sol escriu a Beatriz Gombau: “Lo que más me fatiga son las rarezas y distracciones de Abril”. Escritos II, vol. 15, doc. 310.

16 Escritos II, vol. 14, doc. 51. Carta a Juan Bautista Calatayud. 6 de març de 1901.

17 Escritos II, vol. 14, doc. 58. Carta a Juan Estrel. 15 de març de 1901.

18 Escritos II, vol. 14, doc. 96. Carta a Cinta Franquet, abril de 1901.

19 Escritos II, vol. 14, doc. 79. Carta a Benjamin Miñana. 6 d’abril de 1901.

El 18 d'abril ja s'estava treballant en els fonaments²⁰. Al mes de juny mossèn Sol escriu "Las obras de la Merced abajo abajo todavía: ocho metros de cimentación que nos ha matado"²¹ i "es una cimentación espantosa"²² per indicar els problemes que tingueren amb la fonamentació a causa de les característiques del subsòl. Durant els treballs d'excavació tingueren lloc les conegudes troballes arqueològiques descrites per l'arquitecte²³, i aparegudes entre els mesos de juny i setembre a la premsa.

El 7 de juny escriu a Enric Pla i Deniel a Barcelona: "quiero me diga el valor del kilo de hierro de la Casa Torras", "Acabo de hablar al arquitecto y desea o cree necesario ir a esa por el hierro. Por eso dígame pronto el precio más económico que puedan ofrecer por kilos y si queda ahí Mateo u otro de la familia para el caso que conviniera ponerlo en relaciones con dicho arquitecto"²⁴. Tres dies després "Las obras del edificio de Reparación en los cimientos de ocho metros todavía. Ya pueden preparar una fábrica de moneda. El altar (y de madera) nos costará tres mil duros"²⁵; que ens indica que, tot i l'incipient estat de les obres, ja s'està treballant en el disseny del presbiteri. En la mateixa línia la segona quinzena de juliol escriu: "La Reparación todavía *abajo abajo*, a los ocho metros, pero creo se pondrá a nivel de tierra esta semana, y apenas salga a flote de tierra propondré otro molde de hacer dinero para los tres mil duros que es el presupuesto del altar, y los dos mil de las pinturas"²⁶, és a dir, també s'ha pressupostat ja la pintura de l'església.

El 18 d'agost de 1901 assenyala: "Salgo mañana a Tortosa, pues urge mi presencia porque las paredes de Reparación están muy altas"²⁷. És en aquest moment quan apareixen les primeres referències a la cripta; el dia 24 escriu:

20 Escritos II, vol. 14, doc. 83. Carta a José M Tormo. 18 d'abril de 1901

21 Escritos II, vol. 14, doc. 139. Carta a Esteban Ginés. 27 de juny de 1901.

22 Escritos II, vol. 14, doc. 142. Carta a Juan Bautista Calatayud. 28 de juny de 1901.

23 Abril i Guanyabens, J.: *Un capítol de la meua actuació a Tortosa*. Impremta d'Octavi Viader, Sant Feliu de Guíxols, 1928. Pàg. 33.

24 Escritos II, vol. 14, doc. 120. Carta a Enric Pla i Deniel. 7 de juny de 1901.

25 Escritos II, vol. 14, doc. 122. Carta a Carmelo Blay. 10 de juny de 1901.

26 Escritos II, vol. 14, doc. 158. Carta a Juan Bautista Calatayud, 13-20 de juliol de 1901.

27 Escritos II, vol. 14, doc. 173. Carta a Juan Bautista Calatayud, 18 d'agost de 1901.

“El ábside de la Reparación está casi para cubrir. Lo demás no: y entretanto haremos una cripta”²⁸. I el 31 “He hecho una calaverada, y voy a edificar otra iglesia debajo de la *Reparación*; esto es, una cripta para tener allí ejercicios y tal vez la capilla de reparación”²⁹.

La decisió de construir la cripta es prengué quan les obres ja estaven avançades; així ho explica Joan Abril al seu llibre, i també es desprèn, com hem vist, de la correspondència conservada. Sembla que la idea inicial era que les obres de la cripta avancessin ràpidament i permetessin iniciar el culte mentre s'acabava la construcció de la resta de l'edifici: “La Reparación va siguiendo. Tendrá que venir usted a la inauguración el último día de este año, en la cripta o catacumbas que hago, y en donde iniciaremos la exposición”³⁰.

Però el ritme de la construcció s'alentí en diferents moments a causa, sobretot, d'uns forts aiguats ocorreguts el 30 de setembre de 1901³¹, que feren desbordar el barranc del Rastre, i inundaren l'excavació realitzada per construir la cripta i afebliren els fonaments inicials del temple, que s'hagueren de reforçar.

El 16 oct 1901 la premsa explica que havien començat les obres de fonamentació de la cripta³² i a inicis del mes de desembre ja s'estava treballant en les seves columnes de pedra. La decisió de construir la cripta comportà altres problemes a banda del replantejament del projecte; la inicial no-acceptació de la Germandat dels Operaris de la proposta de mossén Sol i l'increment de pressupost que representava. En les seves cartes mossén Sol indica que es peneideix d'haver accedit a la idea de l'arquitecte de fer les 16 columnes de la cripta de pedra; per exemple, el 23 de novembre de 1901: “La cripta es convenientísima, y casi necesaria; pero los aguaceros cuando se extraía la tierra,

28 Escritos II, vol. 14, doc. 180. Carta a Carmelo Blay, 24 d'agost de 1901.

29 Escritos II, vol. 14, doc. 185. Carta a José M Tormo, 31 d'agost de 1901.

30 Escritos II, vol. 14, doc. 209. Carta a **Ángeles Martí**. 24 de setembre de 1901.

31 *La Verdad*, 2 d'octubre de 1901. “En la población han sido muchas las calles inundadas a causa del desbordamiento de los barrancos del Rastro, Celio y Capuchinos. Debemos citar en primer termino las calles de Nuestra Señora de la Providencia, Bou, Medio, Moncada, Replá, Sensalsacosta, Ancha, Buenaire, Angel, Plaza de la Fuente, San Roque, San Pedro, Pescadores, Temple y una buena parte del barrio de Remolinos. Como es consiguiente se inundaron también las casas llegando el agua a ochenta centímetros y en la de San Pedro a más de un metro.”

32 *Diario de Tortosa*. 16 d'octubre de 1901. XIX. 6039.

después que estaban hechos ya los cimientos, y el tener que sacar la tierra mojada, y tener que recajonar con este motivo todos los cimientos, y sobre todo esto, el querer el arquitecto hacer de piedra de Flix las 16 columnas que deben sostener el pavimento de arriba... han hecho fracasar el presupuesto... y esto me ha alarmado un poco. Algunas devotas benefactoras, opinan como el obispo, de la poca utilidad de la cripta”³³.

El 13 de desembre explica: “Las obras de Reparación no pueden aún fotografiarse. El haber accedido a la clase de piedra para las columnas de la cripta, me ha aplazado las obras dos meses y nos ha *arruinado* el presupuesto. En cambio será la cripta una *catedralita*”³⁴. I el dia següent insisteix: “Mas el pensamiento de la cripta, que presupuestamos en dos mil duros, ya por los aguaceros ya por haber condescendido con el arquitecto en el asunto de la piedra o columnas que deben sostenerla, resultará triplicado el gasto de dicha cripta, y se nos va todo el capital en la construcción del edificio”³⁵.

A finals de gener de 1902 sembla que ja estava acabada “La cripta cubierta y hermosa, y alabada de todos, però arruinándonos. La semana próxima pondrán las embastidas para elevar las paredes de arriba y pensar en cubrir” i indica un detall curiós: “Las teresianas nos daran la zocolada de su antiguo edificio, para la zocolada de nuestro frontis”³⁶. De fet, al juny de l’any anterior el bisbe li havia ofert aprofitar el material de l’antic noviciat de les teresianes, si les carmelites no el volien, per a la nova construcció, perquè s’havia d’enderrocar com a resultat del plet que havia enfrontat ambdues ordres femenines³⁷.

Donada l’alçada de l’espai central del temple i els treballs d’instal·lació de l’estructura metàl·lica de la coberta, va ser una de les obres constructives més destacades de la Tortosa d’inici del segle XX. Al febrer de 1902 es muntaren les bastides per construir la coberta i el llanternó i en diverses cartes mossèn Sol explica l’espectacularitat de les bastides de fusta utilitzades i n’envia foto-

33 Escritos II, vol. 14, doc. 268. Carta a Remigio Albiol. 23 de novembre de 1901.

34 Escritos II, vol. 14, doc. 292. Carta a Esteban Ginés. 13 de desembre de 1901.

35 Escritos II, vol. 14, doc. 294. Carta a Juan Bautista Calatayud. 14 de desembre de 1901.

36 Escritos II, vol. 15, doc. 24. Carta a Esteban Ginés. 22 de gener de 1902.

37 Escritos II, vol. 14, doc. 142. Carta a Juan Bautista Calatayud. 28 de juny de 1901.

grafies. En el llibre de comptabilitat es recull que el 15 de març es pagaren 15 pessetes de “gratificació als que treballen als andamis”.

El segon motiu important d'alentiment de l'obra fou la vaga del sector de la metal·lúrgia de Barcelona, que reclamava la jornada laboral de 9 hores, que desenvocà en la vaga general del 17 de febrer. Això feu retardar l'entrega de l'encàrrec realitzat a Torras Herrerias “La Iglesia de la Reparación tal vez tenga que sufrir un pequeño paréntesis, por no haver llegado el Hierro, por motivo de las lamentables huelgas de Barcelona. Casi empiezo a malhumorarme”³⁸. Els moviments obrers que succeïren la vaga també arribaren al sector de la construcció de Tortosa, mossèn Sol, el 28 de març, escriu a Juan Bautista Calatayud: “La empresa de Reparación me dará espinas por donde menos esperaba, esto es, por los *operarios obreros*. Los han atado en *sociedad*, y no hay otra obra notable, y si accedemos a sus pretensiones mal, y si no peor, pues esa obra excitaría el odio de esas masas, y la pondría en peligro de *dinamita* un día de revuelta. Veré si lo trampeo, pues Abril y Benet quisieran hacerla servir de arma para hacerse fuertes y luchar con ella: y a la Obra no conviene”³⁹.

El 29 de març es rebé part de l'estructura de ferro enviada des de Barcelona i al maig ja estava gairebé tota entregada però continuaven els problemes: “Al fin... llegó la mayor parte del hierro..., ahora los asociados a la Sociedad... no quieren no asociados... y nueve horas... y más jornal... y demás exigencias. No sé si podremos romper esas *mallas* y en bien de esas pobres y desgraciadas masas”⁴⁰. I les obres es reprengueren definitivament el 19 de maig⁴¹. Finalment el 5 de juliol s'acabaren els treballs de col·locació de l'armadura de ferro de la coberta i, seguint el costum, per celebrar que no s'havia sofert cap accident durant els treballs s'hi hissà una bandera⁴².

Un cop construïda l'estructura metàl·lica de la coberta es plantejà el problema de decidir si era preferible seguir els treballs per acabar l'església, o centrar-se a poder habilitar la cripta per iniciar-hi el culte. El 19 d'agost escriu a Elias

38 Escritos II, vol. 15, doc. 52. Carta a Carmelo Blay. 16 de febrer de 1902.

39 Escritos II, vol. 15, doc. 87. Carta a Juan Bautista Calatayud. 28 de març de 1902.

40 Escritos II, vol. 15, doc. 130. Carta a Juan Bautista Calatayud. 17 de maig de 1902.

41 Escritos II, vol. 15, doc. 132. Carta a Benjamín Miñana i Juan Bautista Calatayud. 20 de maig de 1902.

42 La Verdad. 5 de juliol de 1902. XXII, 146.

Ferreres: “He ido hoy a la Reparación, y aguardo a usted para resolver, si dedicamos todos los esfuerzos a la cripta y empezar por ella el culto, o esperamos cubrir y empezar por arriba; estoy por lo primero”⁴³. A més, sembla que hi havia problemes organitzatius: “Los obreros de la Reparación, y más el arquitecto, me preocupan con sus calmas, y pasando las quincenas. Con la asociación socialista de obreros, no encuentra bastantes paletas, y en cambio tiene exceso de peones. Me tiene esto algo malhumorado”⁴⁴.

L'11 d'octubre la premsa informava que s'estava arrebossant la cripta i aixecant la façana principal sobre el carrer de la Mercè⁴⁵. Mentre s'estava escollint el paviment del temple, mossèn Sol comenta que estava mirant uns mostraris específics per a esglésies, però encarrega que li donin preu d'un mosaic semblant al de les Saleses⁴⁶ “la conveniencia del enladrillado de salesas, por ser conocido y a propósito para iglesia del mismo estilo que la nuestra. Mas aunque para el piso de la cripta pensamos poner ladrillos sencillos, quisiéramos en el de arriba, o sea, en el de la iglesia, poner algo más vistoso [...]. Por lo tanto estimaría de usted volviera a escribir, pidiendo precio para 200 metros, al menos, de esa clase de enladrillado, copia del de las salesas (pues el de las salesas creo es de mármol)”⁴⁷.

Al març de 1903 mossèn Sol des de València envià diverses cartes per acabar de concretar detalls de la decoració, especialment de les inscripcions en relleu dels murs. Fa indicacions de quins han de ser els textos i quina la seva distribució sobre els diferents panys. Per les cartes es desprèn que Abril es queixava que es fessin amb guix i exigia que fossin de bronze, “Que por ahora se pasará con las de yeso; cuando éste se caiga, las harán de bronce si quiere Abril”. Les inscripcions les realitzà l'escultor valencià Santigosa⁴⁸, que abans

43 Escritos II, vol. 15, doc. 204. Carta a Elías Ferreres. 19 d'agost de 1902.

44 Escritos II, vol. 15, doc. 215. Carta a Carmelo Blay. 26 d'agost de 1902

45 *La Libertad*. 11 d'octubre de 1902.

46 Segurament es tracta de l'església del convent de les Saleses del passeig de Sant Joan de Barcelona, obra de Joan Martorell i Montells.

47 Escritos II, vol. 15.º, doc. 308. Carta a Rafael Granada. Octubre de 1902.

48 No confondre el metge i escultor Josep Anicet Santigosa Vestratén (Tortosa 1823 - Barcelona 1895) que destacà especialment per la producció d'escultures de terracota destinades a la decoració arquitectònica. Mestre i Noé, F.: *Biografía de D. Josep A. Santigosa i Vestraten: escultor, metge i pintor*. Impremta Querol, Tortosa, 1923.

ja havia modelat els frisos amb el baix relleu de sants per a la part superior dels murs i, més endavant, li encarregaren les quatre escultures de les cantonades. Aprofitant la seva estada a València mossèn Sol, acompanyat de Juan Estruel, visità el taller de l'escultor per seguir-ne els treballs. Al mes d'agost Santigosa es traslladà a Tortosa per instal·lar les seves obres; al mateix temps Benet havia construït la carcassa de l'estructura de fusta del presbiteri⁴⁹.

Finalment, el 22 de novembre de 1903 s'inaugurà el nou temple, tot i que quedava per acabar gairebé tota la decoració interior (menys el presbiteri i les inscripcions, els baix relleus i les quatre escultures de Santigosa), així com la de les dos façanes. Mossèn Sol no assistí a la inauguració perquè, atès el seu delicat estat de salut, els seus col·laboradors i el Dr. Vilà decidiren traslladar-lo uns dies abans a Castelló i així allunyar-lo dels nervis de la inauguració.

Després de la inauguració es continuà treballant per definir la decoració del temple, i una vegada més aparegueren desavinences amb Abril, tal com ell mateix explicà. Havia previst situar dos grans relleus als espais marcats pels arcs als murs laterals del temple, però mossèn Sol, per abaratir costos, volia substituir-los per pintures. El 23 de maig de 1904 mossèn Sol des de Burgos diu “en las medidas que me envió Estruel de los cuadros hecha por Abril no pone los dos grandes lienzos que él quisiera fueran relieves, y no estamos para eso; mejor relieves en otros y de yeso en caso. El círculo de artistas pintores de Madrid está deseando realizar el cuadro con la esperanza de que los Operarios de España y América les darán luego mucho trabajo y entre todos harán mucho cuadro. ¿Se podrían, al fin, saber las medidas?”⁵⁰; ja uns dies abans havia escrit “No me hace gracia la opinión del señor Abril de que parecerá aquello un museo”.⁵¹

49 El Ebro. 12 d'agost de 1903. IV, 780.

50 Escritos II, vol. 17, doc 103. Carta a Juan Bautista Calatayud.

51 Escritos II, vol. 17, doc 91. Carta a Juan Estruel. 11 de maig de 1904.

Imatge de l'interior del temple de la Reparació poc després de la seva inauguració. El presbiteri presenta la decoració original realitzada per Vicent Benet, mentre que els murs de la nau tenen l'obra de ceràmica al descobert.

El 1907 es posaren les imatges del Sagrat cor de Maria i de Sant Josep als brancals de l'arc del presbiteri⁵², aquesta vegada amb el vistiplau de l'arquitecte. Eren obra de l'escultor morenc Félix Ferrer⁵³. Mostra d'aquesta contínuïtat en l'interès per acabar la decoració del temple és l'anotació d'un pagament el 1909 per "Viaje del pintor Sr. Garnelo asunto cuadros" i d'un altre, l'any següent, per "Viaje del arquitecto Rubió, asunto decoración". No sabem amb certesa qui deu ser, però en els llistats d'arquitectes titulats a l'escola de Barcelona en aquells temps només hi apareix Joan Rubió i Bellver (Reus 1871 - Barcelona 1952)⁵⁴. El pintor deu ser José Garnelo Alda (Enguera 1866 - Montilla 1944), que durant uns anys fou professor de l'Escola de Belles Arts de

52 No són les actuals, desaparegueren durant la Guerra Civil.

53 Fèlix Ferrer Galceran, nascut a Móra d'Ebre el 1843, i fill del també escultor Fèlix Ferrer Guasch. Va estudiar a París i fou becat a Roma per la Diputació de Tarragona, per a la qual realitzà l'escultura del monument a Roger de Llúria situat al Balcó del Mediterrani de Tarragona. Instal·lat a Barcelona es dedicà especialment a la realització d'escultures religioses en marbre i fusta.

54 *Exposición conmemorativa del Centenari de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona 1875-76 / 1975-76*. Escuela técnica superior de arquitectura de Barcelona. Barcelona, 1977. Pàg. 285-287.

Barcelona i que va tenir com a deixeble a Picasso; el 1900 obtingué la plaça de catedràtic de l'Academia de San Fernando de Madrid. Aquests viatges segurament podrien estar relacionats amb algun intent de concloure la decoració del temple, però no es deuria portar a terme o potser només es tractà de visites per poder fer un replantejament dels treballs pendents⁵⁵.

L'acabament definitiu de la decoració interior i de les dos façanes no arribà fins l'any 1926, amb motiu del trasllat de les despulles de mossèn Sol al mausoleu construït a la Reparació. Aquests treballs, començats el 1925 foren dirigits pels germans Antoni i Víctor Cerveto⁵⁶.

LES ARTS APLICADES

Referent a la decoració del temple és molt interessant el fragment que hem localitzat d'un projecte decoratiu inèdit, obra de Vilaró e Hijo⁵⁷. Es tracta d'una secció longitudinal aquarell·lada, amb la representació del mur de llevant, a escala 1:50. El tractament dels murs i la volta de la coberta és molt diferent a l'actual, tant pel disseny del carreuat decoratiu, com per preveure les voltes de la coberta decorades amb pintures o com pel cromatisme proposat. No sabem la data del projecte, però alguns detalls ens fan creure que podria ser del principi de la construcció; per exemple, no coincideix la solució del fris superior, que en aquest projecte presenta una decoració vegetal en lloc dels baix relleus dels sants instal·lats el 1903. En el fris inferior presenta una inscripció fictícia, és a dir, recull la idea de reproduir-hi un text, però sense concretar-lo; i no apareix tampoc l'escultura de la cantonada de la zona de la capçalera, corresponent al lloc que ara ocupa la de Sant Pasqual Bailón, mentre que la del sector del cor està simplement esbossada. A més, com ja hem dit abans, el 1901 ja havia fet un pressupost per pintar l'església.

55 Ni al fons documental de Joan Rubió i Bellver, conservat a l'Arxiu Històric del COAC, ni al de J Garleno, conservat al museu dedicat a ell a la ciutat cordobesa de Montilla, hi apareix cap notícia relacionada amb Tortosa.

56 Aquest últim episodi dels treballs a la Reparació, que introduí cavis en la decoració, no és objecte d'aquest article.

57 Arxiu de la Comunitat de Sant Josep a Tortosa.

Secció longitudinal del projecte de decoració del temple de la Reparació realitzat per Vilaró e Hijo. Arxiu de la Comunitat de Sant Josep de Tortosa.

Vilaró era un important “pintor-decorador” de Barcelona. Associat amb Saumell, amb el nom de Saumell y Vilaró, participaren en la decoració dels magatzems El Siglo (1881), de la Rambla dels Estudis, i treballaren amb Lluís Domènech i Montaner en la decoració del Colmado Torra y Sans (1883) als baixos del palau Moja. El 1900, ja independentitzat i amb el nom de Vilaró e Hijo s’instal·là a la Gran Via de les Corts Catalanes, cantonada amb Balmes⁵⁸, i realitzà treballs importants com els del Gran Hotel Colón de la plaça de Catalunya. Als anys vint amb un nou soci formà la societat Vilaró i Valls i realitzà la decoració

de la botiga El Indio, del barceloní carrer del Carme; i el 1930 apareixen entre els socis fundacionals del GATCPAC, integrats a la secció d’industrials.

Els vidres, tant els vitralls de l’absis⁵⁹ com els del cimbori, foren realitzats per l’important taller vitraller Rigalt i Granell de Barcelona⁶⁰.

El paviment hidràulic el subministrà la casa Escofet i Tejera⁶¹, també de Barcelona. Van escollir per a la zona de l’església un model decoratiu de simbologia religiosa amb les inscripcions *hic adoro* i *orate* acompanyades de corones d’espines, creus i flors de passionera (o *Passiflora*). Aquest model de mosaic apareix publicat al catàleg comercial de la casa datat entre 1895-1896 però sense que s’hi especifiqui l’autor del disseny.

⁵⁸ *La Vanguardia*. 19 de març de 1901.

⁵⁹ El disseny dels vitralls originals era totalment diferent de l’actual.

⁶⁰ GIL FARRÉ, Núria: *El taller de vitralls modernista Rigalt, Granell & Cia*. Tesi doctoral. Barcelona. Universitat de Barcelona, 2013.

⁶¹ NAVAS, Teresa: *La casa Escofet de mosaic hidràulic, 1886-1936*. Tesi de Llicenciatura. Facultat de Geografia i Història. Universitat de Barcelona, 1986.

L'única part de l'església totalment acabada en el moment de la inauguració era el presbiteri. Vicent Benet⁶² en realitzà la decoració consistent en una estructura de fusta daurada amb motius decoratius calats que deixaven passar la llum provinent dels vitralls de l'absis, la qual envoltava l'altar. Sobre l'altar hi havia el tabernacle per exposar-hi la custòdia. Aquest tabernacle devia disposar d'un sistema de contrapesos que permetia, de forma mecànica, elevar la custòdia des de l'altar fins al seu lloc d'exposició⁶³. Sobre el tabernacle hi havia una mena de baldaquí que simbòlicament reproduïa la imatge de la tiara papal. Envoltaven l'altar vuit figures d'àngels que aguantaven sengles canelobres. Aquests àngels foren realitzats per quatre escultors tortosins: Pio Canalda (amb taller a la plaça del Rastre, 6), Josep Cerveto Riba⁶⁴, Ramon Sabaté (establert al mateix carrer de la Mercè, 6) i Carlos Beltri Paulí (amb taller al carrer de la Rosa, 15)⁶⁵. El mes de febrer de 1904 es pagà la seva feina, amb la particularitat que tots cobraren 350 pessetes per la parella d'àngels, menys Cerveto que en cobrà 500. Per la premsa sabem que quan s'inaugurà el temple no tots els àngels estaven instal·lats, concretament el parell corresponents a Beltri s'acabaren al mes de març de 1904⁶⁶; de fet havien rebut l'encàrrec poc més d'un mes abans de la inauguració de l'església⁶⁷.

Comparant les imatges antigues amb l'estat actual del presbiteri s'observa que era totalment diferent, tot l'espai de l'absis estava ocupat per l'estructura realitzada per Benet, amagant el mur i el quart d'esfera que avui llueix una pintura mural de Josep Benet Espuny de 1953.

Data de recepció de l'article: setembre de 2013

Data d'acceptació i versió final de l'article: desembre de 2013

62 Vicent Benet tenia un important taller de fusteria i daurat fundat el 1823, i en aquells moments ja traslladat a la plaça del Rastre. Ell realitzà tots els treballs en fusta de la Reparació, a banda del presbiteri, féu mobles, els confessionaris, les mènsules i els dossers per les escultures de Fèlix Ferrer, palmatòries, portes, etc.

63 A la documentació hi ha referències a treballs de reparació del sistema mecànic d'elevació; mitjançant un sistema de contrapesos.

64 *El Correo Iberico*. 30 de gener de 1904.

65 *Anuario Riera 1902*. Centro de propaganda mercantil. Barcelona, 1902.

66 *Correo Iberico*. 10 de març de 1904. II, 80.

67 *El Ebro*. 9 d'octubre de 1903.